

OPONENTSKÝ POSUDOK DIZERTAČNEJ PRÁCE

MAREK HALBICH

Tarahumarové/Rarámuri v severozápadním Mexiku: od jeskyní k ejidu

The Tarahumara/Rarámuri in northwestern Mexico: from cave dwellings to ejido

Predkladaná dizertačná práca Mareka Halbicha sa zaoberá najpočetnejším indiánskym etnikom severozápadného Mexika – Tarahumarmi. Ako už v Úvode autor naznačuje, tarahumarská problematika nie je v českom prostredí nová a má už svoju tradíciu. Nehľadiac na jezuitov z českej provincie, v 17.-18. storočí pôsobiacich v Tarahumare, sa jej za posledných približne 60 rokov venovali napr. Kalista, Polišenský, Kašpar, Binková a iní. Doktorand mal teda na koho a na čo nadväzovať. Názov Halbichovej dizertácie je veľmi všeobecný, viac menej monografický, a evokuje jej široký záber. Pri fyzickom rozsahu práce (2 zväzky) bol tento dojem zrejme aj na mieste. Avšak, ako autor poznamenáva hneď na začiatku (s. 1-2), práca nie je a nemá byť ani etnografickou monografiou ani etnografickým opisom časti jedného tarahumarského regiónu, ale má ambíciu zachytiť vývoj určitých predhispánskych kultúrnych rysov a ich transformáciu v modernej dobe. Otázkou však zostáva, ktorých rysov - spoločenských, náboženských, kultúrnych,...? Z Obsahu i z vlastného textu vyplýva, že hlavnú pozornosť doktorand venoval najmä (aj keď nie výlučne) tým spoločenským (aspoň nosný druhý zväzok tomu tak naznačuje). Tu musíme podotknúť, že doktorand sa s problematikou spoločenského vývoja Tarahumarov vyrovnal veľmi dobre a na základe preštudovania veľkého množstva príslušnej pramennej i sekundárnej literatúry a svojich vlastných viacerých terénnych výskumov verne vývoj i súčasný stav tarahumarskej spoločnosti zachytil. Predovšetkým časť venovanú ejidu Munerachi, jeho sociálnej štruktúre a z nej vyplývajúcich súvislostí považujeme za najprínosnejšiu časť celej práce. Ide o cenný príspevok do našej mexikanistiky, na ktorom sú v praxi demonštrované niektoré teoretické koncepty (napr. *closed corporate community* – uzavretá korporatívna komunita, resp. *región de refugio* – úniková zóna). Podobne analýza inštitúcie *rituálneho compadrazga* (rituálneho kmotrovstva) v rámci ejida Munerachi je veľmi výstižná a podnetná, máme na mysli predovšetkým vybrané 4 hlavné rysy tejto inštitúcie (s. 237). Aj keď tuná je trochu zbytočný siahodlhý (10-stranový) takpovediac politický predslov k samotnej téme. Halbich sa venuje najmä krstu, ako najdôležitejšej udalosti v živote človeka, pri ktorej ku *compadrazgu* dochádza. Tu by sa asi žiadalo spomenúť aj ďalšie príležitosti (napr. prvé sväté prijímanie, svadba, či dokonca pohreb a pod.). Autor správne podotýka, že systém *compadrazga* sa

netýka len náboženskej oblasti, ale predovšetkým oblasti spoločenskej, pretože vytvára širokú rituálnu príbuzenskú sieť, do ktorej je zachytená prakticky celá komunita s výnimkou novokonvertovaných protestantov (vplyv protestantizmu je v posledných rokoch veľmi aktuálny a neoslabuje len samotné *compadrazgo*, ale domorodé obce ako také). Povinnosti a záväzky vyplývajúce z *compadrazga* sú dôležitejšie ako tie v rámci cirkvi, hoci vlastne z cirkvi a katolicizmu z veľkej časti vychádzajú. Na s. 239 doktorand rozlišuje 3 hlavné typy *compadrazga* v Munerachi, avšak, ako správne poznamenáva na s. 249, ide o asymetrický príbuzenský model (a to dokonca aj v rámci viac menej kompletne natívnych komunit, nielen vo vzťahu Indián – mestic), keďže každý rodič má záujem získať pre svoje dieťa čo najbohatšieho kmotra (a tým bude vždy niekto, kto je v spoločenskej hierarchii vyššie), aby mu tak odpadli rôzne výdavky súvisiace s dôležitými udalosťami v živote potomka. Zaujímavá a výstižná je informácia o tzv. schizofrenickom *compadrazgu* (s. 244), i o tom, ako nečlenovia ejida Munerachi využívajú sieť svojich rituálnych príbuzných na to, aby mohli zasahovať do diania vo vnútri ejida (s. 243). Trochu prekvapujúco vyznieva skutočnosť, že v Hornej Tarahumare táto inštitúcia prakticky neexistuje, pretože ju v Mexiku môžeme nájsť nielen medzi Indiánmi, ale aj medzi mesticiami, kreolmi, či dokonca prisťahovalcami, i nedávnymi, z Európy.

Aby sme sa však vrátili k práci všeobecne. Dizertácia je rozdelená do troch hlavných kapitol a viacerých podkapitol, pričom iba posledná (*Etnografický výzkum v severozápadnom Mexiku*), zaberajúca druhý zväzok práce, sa venuje predovšetkým, resp. iba Tarahumarom a týka sa jej to, čo je napísané v predchádzajúcej časti tohto posudku. Tiež oceňujeme údaje o tarahumarskom teritóriu a najmä o demografickom vývoji tejto indiánskej skupiny od 16. storočia do súčasnosti. Doktorand sa v tejto kapitole venuje aj otázke rovnostárstva v domorodej spoločnosti, či je skutočne taká, ako sa navonok javí, alebo v nej existuje vertikálna stratifikácia. Odpoveď je, aspoň podľa nás, daná dopredu, existuje a existovala minimálne od koloniálnych čias.

V prvej kapitole (*Kulturné historické antecedenty*) sa Halbich zaoberá archeologickými, historickými a etnohistorickými prameňmi o Tarahumaroch a širšie o severozápadnom Mexiku ako takom, resp. o tzv. Veľkom Juhozápade. Rozoberá archeologické výskumy Lumholtza, či Hrdličku a vo svetle archeologických výskumov vytvára korelácie Veľkého Juhozápadu. V historickej a etnohistorickej časti zasa predkladá správy prvých cestovateľov (Cabeza de Vaca), conquistadorov (Ibarra) a misionárov (predovšetkým jezuitov – Neumann, Ratkaj) a diela súčasných historikov (González Rodríguez) Tarahumary. V snahe podať čo najkomplexnejší obraz o problematike sa však

doktorand nevyhol prílišnému rozsahu textu, ktorý následne spôsobil jeho nekonzistentnosť a „rozťahanosť“. Príliš veľa informácií, ktoré do tejto kapitoly patria, by vydali na samostatnú prácu a s nosnou témou celej dizertácie zasa až tak veľmi nesúvisia. Dali by sa určite zoštíhliť a sprehľadniť, čím by sa výrazne zvýšila čitateľnosť textu. Doktorand neustále odbieha k dielčim témam, čím robí text neprehľadným, pričom niekedy nie je jasné, či sa venuje konkrétnemu prameňu (autorovi), ktorý popisuje, alebo sekundárnym dielam o danom prameni. Toto je očividné pri *Naufragios* od Cabezu de Vaca (s. 57-59), o ktorom vlastne ani nehovorí. Oveľa neprehľadnejšou je však archeologická časť tejto kapitoly (najmä kultúrne korelácie), kedy napr. v podkapitole o Lumholtzovi (s. 8-13) sa prakticky polovica textu venuje niekomu/niečomu inému, nevraviac o tom, či je celá archeologická časť (aspoň v takej miere) vôbec potrebná a či s hlavnou témou až natoľko súvisí (máme na mysli najmä skúmanie prehistórie a protohistórie). V jej prípade je trochu zarážajúca neprítomnosť akéhokoľvek doplňujúceho obrazového materiálu (prílohy koniec koncov chýbajú úplne), predovšetkým máp, ktoré by túto kapitolu akiste sprehľadnili. Narážame tým aj na skutočnosť, že v texte sa viaceré zmienky o mapách (napr. Kirchoffova mapa na s. 35) vyskytujú a ich prítomnosť by objasnila etnické zloženie oblasti viac ako podrobný text. Doktorand totiž do veľkej miery toto zloženie rozoberá, niekedy až natoľko, že Tarahumarov odsúva na vedľajšiu koľaj. Za všetky uvedieme Van Hammeho správu (s. 81), hovoriacu o susedoch Tarahumarov, ktorí boli lovcami a obchodníkmi. Autor v zhode s Gonzálezom Rodríguezom tvrdí, že šlo o Tobosov, ktorí sa odlišovali od Tarahumarov i Conchov. Prečo však na celej ďalšej strane píše o Conchoch, aký to má súvis s Van Hammeho správou? A takto by sa dalo pokračovať ďalej.

Naopak, za zaujímavú možno pokladať informáciu o mestizácii mexických Indiánov (s. 29), podľa ktorej počet Indiánov v Mexiku (konkrétne na Severozápade) prakticky až do 20. storočia stúpala, hoci v nasledujúcom období doslova vymizli celé skupiny. Autor správne poznamenáva, že to nie je dôsledok nejakej perzekúcie či vojen, ale nastupujúcej modernizácie a mestizácie, kvôli ktorej sa mnoho hlavne menších skupín za Indiánov jednoducho prestalo považovať.

Druhá kapitola, ako už napovedá jej názov (*Některé teoretické koncepty*), sa zaoberá viacerými teóriami, súvisiacimi s touto dizertačnou prácou. Preto autor kladie dôraz na pojmy ako etnicita, akulturácia/transkulturácia, kultúrna/sociálna zmena, či na špecificky mexické (a v širšej miere latinskoamerické) teórie indigenizmu, vnútorného kolonializmu a hybridných kultúr. I keď aj táto kapitola by mohla byť kratšia a hutnejšia, obsahovo zodpovedá skúmanej

problematike. Iba by mohla byť vedená ako prvá (aj keď to je už vec názoru), resp. nebyť prvej predimenzovanej kapitoly by ňou aj bola.

Doktorand sa nevyhol ani niektorým, dalo by sa povedať, drobnostiam (obsahovým i formálnym), ktoré síce nemajú na kvalitu práce nijaký zásadný vplyv, ale do budúcnosti by sa ich mal vyvarovať:

- s. 2 – František Pospíšil z Brna, ktorý navštívil Juhozápad, bol etnograf, nie prírodovedec
- s. 19 – skalné obydlia sú anglickým termínom označené v texte ako *cliff dwellings*, v poznámke pod čiarou ako *cave dwellings*
- s. 24 – štyri keramické kultúry – anglický termín je uvedený iba pri prvej z nich, malo by to byť ujednotené
- s. 48, 103 (ale aj inde) – raz je napísané rančeria systém, potom *rancheria systém*
- s. 52 – je pôvod hudobného luku africký či americký? Autor najprv píše, že v Mexiku existoval už v prešpanielskych dobách, následné však jeho pôvod označuje ako nesporne africký. Ide stále o ten istý hudobný nástroj?
- s. 86-87 – v rozbere Clavijerovej História prakticky nie je nič o Tarahumaroch, zato však nechýba zmienka o dávnom aztéckom putovaní z legendárneho Aztlánu do Mexického údolia, podľa ktorej Aztékovia prechádzali budúcim tarahumarským územím. Nie že by táto zmienka nebola zaujímavá, avšak v kontexte práce sa nezdá byť dôležitá (už aj preto, že je iba hypotetická)
- s. 128 – sebaidentifikácia Indiána podľa toho, odkiaľ pochádza, resp. kde býva a nie podľa príslušnosti ku konkrétnej indiánskej skupine, má určite starší pôvod ako v 19.-20. storočí (nástup modernizácie). Nájde ho už v predkolumbovskom období (aspoň v Mezoamerike, kam, pochopiteľne, autorom študovaná oblasť nepatrí)
- s. 172 – preklad mexickej územno-správnej jednotky *municipio* ako okres (šp. *distrito*) nie je príliš šťastný. Nehľadiac na to, že jeho ďalšie používanie nie je jednoznačné a čitateľ niekedy nevie, ktorý z vyššie uvedených španielskych termínov si má pod okresom predstaviť, by preklad výrazu *municipio* mal byť skôr municipalita, čím by sa nezrovnalostiam predišlo (viď Mácha, Přemysl (2004): *Indiáni a volební demokracie. Politické proměny indiánských obcí Mexika*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, s. 8.)
- s. 187 – použitie prepisu Guarojóvia, hoci všade inde autor píše o Varojóch
- s. 215 – aztécky vládca *tlatoani* nebol najvyšším hovorcom klanu (tzv. *calpulli*), ale celého mestského štátu (*altepetlu*)
- s. 262 – *tianguis* nie je malá tržnica, práve naopak

Taktiež nejde nespomenúť rôznajazyčné definície, ktoré doktorand v práci (najmä v druhej kapitole) použil. Napr. Casova definícia Indiána (s. 129) je v češtine, zatiaľčo takmer všetky ostatné sú uvedené v anglickom alebo španielskom originále. Myslíme si, že by tu mala panovať jednota a keďže práca je písaná v češtine, tak aj spomenuté definície by mali byť do češtiny preložené a poprípade v poznámke pod čiarou uvedené v originále.

V podobnom duchu sa nesie i naša posledná poznámka, týkajúca sa nadmierneho používania cudzích slov, resp. novotvarov, ktorých pôvod je prevažne anglický. Nie sú cudzie slová ako cudzie slová a mnohé pôsobia dosť rušivo. Ich používanie je, samozrejme, niekde vhodné, avšak tvary ako tribálny, evidencie (archeologické), subdivizovať, grupa/subgrupa, subkapitola, simplifikujúci, semicivilizovaný, submontánný, elektorát (voličský), kompetitívny, postindependentá (doba), recentný, predestinovať, meltingpotizácia, habitat, tentatívny a mnohé iné práci na kvalite nepridávajú. Taktiež nám nie je jasné, prečo doktorand namiesto fazule používa španielsky výraz *frijol*.

Na záver by sme chceli podotknúť, že uvedené nedostatky nemajú v žiadnom prípade za cieľ nedocenenie Halbichovej dizertačnej práce. Ako už bolo spomenuté v prvej časti tohto posudku, doktorand sa náležite dokázal vyrovnáť s požiadavkami kladenými na tento druh práce a jeho prínos k tarahumarskej problematike je neodškriepiteľný. Naše pripomienky, ktoré sú, pochopiteľne, i predmetom do diskusie, majú doktoranda do budúcnosti v určitom zmysle trochu usmerniť (menej je naozaj niekedy viac), aby sa ich vo svojich ďalších prácach vyvaroval. Predkladanú dizertáciu odporúčame na obhajobu a po jej úspešnom priebehu navrhujeme udeliť Marekovi Halbichovi titul **philosophiae doctor (PhD.)**.

V Bolešove 10. mája 2007

PhDr. Radoslav Hlúšek, PhD.

Katedra etnológie a mimoeurópskych
štúdií, FF UCM v Trnave